

SİLAHLI ÇATIŞMALARDA KÜLTÜREL MALLARIN 1954 LAHEY SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA KORUNMASI

PROTECTION OF CULTURAL PROPERTY IN ARMED CONFLICT WITHIN THE HAGUE CONVENTION 1954

Dr. Öğretim Üyesi Figen TABANLI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ABD.

figen.tabanli@ogu.edu.tr

Eskişehir / Türkiye

ORCID: 0000-0002-9290-0350

ÖZET

Kültürel değerler, insan onurunun ve sivil yaşamın bir parçasıdır. Dolayısıyla kültürel mallar, barış zamanında olduğu gibi silahlı çatışmalar esnasında da öncelikli olarak korunması gereken varlıklardır. Ancak ne yazık ki silahlı çatışmalarda kültür, çoğu zaman çatışmaların önce gelen kurbanlarından olmuştur. Nitekim çatışmanın tarafları genellikle hedef aldığı toplumun moralini bozmak ve üstünlüklerini göstermek için kültürel mirası askeri veya siyasi olarak hedef almaktadır. Silahlı çatışmalar sırasında birçoğu dünya mirası olan pek çok kültürel miras yok edilmiş veya zarar görmüştür. Kültürel mirasın yok edilmesi, insanlar arasında şiddeti, nefreti ve intikamı körüklemekte ve çatışmalar sona erse dahi uzlaşmayı engelleyerek barışın temellerini zayıflatmaktadır.

Uluslararası hukukta kültürel malların korunması pek çok uluslararası belgede düzenlenmiştir. Ancak bu konuda UNESCO'nun hazırlayıp öncülük ettiği, silahlı çatışma zamanlarında kültürel varlıkların korunmasının mihenk taşı sayılan ve bu konuda özel olarak ele alınan ilk uluslararası düzenleme "1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesi" ayrı bir öneme sahiptir.

Uluslararası hukuk, silahlı çatışmalarda kültürel mirasın korunmasını gerektirmektedir. Ancak yakın tarih, kültürel malların kasıtlı olarak zarara uğratılması veya yok edilmesi veya askeri bir hedefi güvence altına almak için kullanılmasına ilişkin çok sayıda örnek sunmaktadır. Bu durum silahlı çatışma zamanlarında uluslararası hukukun kültürel mirasa yeterli koruma sağlayıp sağlamadığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Çalışma, uluslararası hukuk bakımından kültürel mallar kavramından ne anlaşılması gerektiğini, bu konuda uluslararası düzenlemelerin neler olduğunu ve bu düzenlemelerin yeterli olup olmadığını, 1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesi temelinde incelemeyi ve bazı tespit ve yorumlarda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Silahlı Çatışmalar, Kültürel Mallar, Askeri Gereklik, 1954 Lahey Sözleşmesi, Özel Koruma.

ABSTRACT

Cultural values are part of human dignity and civilian life. Cultural property must be primarily protected during armed conflicts as well as during peacetime. Unfortunately, in armed conflicts, culture has often been one of the primary victims of conflict. As a matter of fact, the parties to the conflict usually target the cultural heritage militarily or politically in order to demoralize the targeted society and show their superiority. During the armed conflicts, many cultural heritages, many of them world heritage, have been destroyed or damaged. The destruction of cultural heritage fuels violence, hatred and revenge among people and undermines the foundations of peace by impeding reconciliation even when conflicts are over.

The protection of cultural property in international law is regulated in many international documents. However, the first international regulation prepared by UNESCO on the protection of cultural property in times of armed conflict, "The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict" has a special importance.

International law requires the protection of cultural heritage in armed conflicts. Recent history, however, provides numerous examples of the deliberate destruction or its use to secure a military objective. This leads to questioning whether international law provides adequate protection to cultural heritage in times of armed conflict. The study aims to examine what should be understood from the concept of cultural property in terms of international law, what the international regulations are in this regard and whether these regulations are sufficient, on the basis of the 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Properties during Armed Conflicts, and to make some observations and comments.

Keywords: Armed Conflicts, Cultural Property, Military Necessity, 1954 Hague Convention, Special Protection.

1. GİRİŞ

Kültürel mallar toplumlar için kendini tanımlama aracı olarak hizmet eder ve her toplumun gurur kaynağıdır. Kültürel mallar yalnızca kültürel açıdan ilgili değildir, aynı zamanda grupların ve toplumların kimliğinin bir işaretidir (Upadhyay and Mahak, 2020: 391). Dolayısıyla kültürel malların savaş zamanı yıkımı, insanlığın ortak mirasına ve yerel toplumların kültürel kimliğine paha biçilemez bir kayıp anlamına gelmektedir.

Kültürel değerler, insan onurunun ve sivil yaşamın bir parçasıdır. Bu tür kayıpların ortak hafızası bazen can kayıplarının yasından daha uzun sürmektedir (von Schorlemer, 2004: 43). Kültürel malların yok edilmesi, farklı topluluklardan ve uluslardan insanlar arasında bir bölünme duygusu yaratır, uzlaşma şansını yok eder ve aynı zamanda uzun vadeli ayrımcılığa ve nefrete de yol açar (Upadhyay and Mahak, 2020: 393).

Silahlı çatışmalarda kültürel mallar çeşitli şekillerde tehlikeye girebilir. Kasten olmasa bile askeri bir hedefe yönelik bir saldırı sırasında kültürel mal yok edilebilir. Ne yazık ki, kültürel mallara yönelik tehdit kasıtlı da olabilir. Bu durumda kültürel malların yok edilmesi başlı başına bir amaç haline gelebilmektedir (Van der Auwera: 2013: 175; Brosché et al., 2017: 249). Başka bir deyişle kültürel mallar bir nevi askeri veya siyasi olarak stratejik hedef haline getirilmektedir.

Yakın tarih, kültürel malların kasıtlı olarak zarara uğratılması veya yok edilmesi veya askeri bir hedefi güvence altına almak için kullanılmasına ilişkin çok sayıda örnek sunmaktadır. 1991 Körfez Savaşı'nda Irak Hükümeti, meşru hedefleri saldırılardan korumak için kültürel varlıkları kullanmıştır. Örneğin, Irak, kültürel varlıkların korunmasına duyulan saygının bu uçaklara yönelik saldırıları engelleyeceği teorisi üzerine antik Ur Tapınağı'nın bitişiğine iki savaş uçağı konumlandırmıştır. Eski Yugoslavya'daki savaş sırasında, Avrupa'nın en güzel ve mükemmel korunmuş duvarlı şehirlerinden biri ve Dünya Mirası Alanı olan Dubrovnik'e 500'den fazla roket isabet etmiş ve şehirdeki binaların %45'i hasar görmüş, %10'u yok olmuştur. 1993'te Bosnalı Hırvatlar, kültürel öneme sahip Mostar'daki Neretva Köprüsü'nü bombalamış ve yok etmiştir.

2001'de Kuzey Afganistan'daki Bamiyan'ın Dev Budaları Taliban silahlı kuvvetleri tarafından imha edilmiştir (Chamberlain, 2003: 210-211).

Bu saldırılar farklı amaçlarla ve çeşitli şekillerde gerçekleştirilmiştir. Bazıları kasıtlı olarak kültürel malları kullanan kişileri hedef alırken, bazıları da kültürel malların kontrolünü ele geçirmek, zarar vermek veya yok etmek için kendisine yöneliktir. Silahlı çatışma sırasında kültürel malların yok edilmesi, bir soykırım veya etnik temizlik politikasının bir tezahürü ve belirli bir grup üzerinde hâkimiyet kurmanın bir yolu olarak kabul edilebilir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi kültürel varlıklarının Naziler tarafından yok edilmesinin ardında, bu tür mülklerin yok edilmesinin soykırım politikasının ayrılmaz bir parçası olduğunun kabulü vardır (Milligan, 2008: 98).

Kültürel varlıklara yönelik saldırıların dini ve siyasi eylemlerde de yaygın olduğu görülmektedir. Çatışmada ihtilafli konular arasında dini inanç veya kültürel kimlik varsa dini yapılar hedef alınabilir. Soğuk Savaş sonrasında ve 1990'ların başında Balkanlar'da ve Afrika'nın bazı bölgelerinde yaşanan silahlı çatışmalarda ekonomik ve ideolojik faktörlerin yanı sıra etnik köken ve kimlik çatışması önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, 2012 yılında Mali'de Timbuktu'nun dünya mirası sayılan mezarlarının tahrip edilmesinde, putperestliğin yasak olduğu ve yabancı turist akışının zararlı olduğu düşünülen İslami isyancıların dini-politik ideolojisi etkindir. Bu saldırılar, İslami isyancıların Mali'de şeriat yasasını getirme hedefinin yanı sıra "kâfirlere" karşı küresel mücadelenin bir parçası olarak görülmüştür. Eski Yugoslavya'daki çatışmalarda, din ve etnik köken, farklılığın temel tanımlayıcıları haline gelmiş ve dini yapılara saldırmak, düşman üzerinde üstün güç kurmanın bir yolu olmuştur. 1992-1995 Bosna Savaşı sırasında da kültürel varlıkların tahribatı yaygınlaşmış ve camiler, kiliseler ve manastırlar sistematik bir şekilde tahrip edilmiştir (Brosché et al, 2017: 251-252). Yine çatışan taraflar askeri önemlerinden dolayı kültürel varlıklara saldırmaktan askeri-stratejik faydalar elde etmeye çalışabilirler. Diğer bir amaç da çatışan tarafların diğer taraf veya potansiyel destekçiler dâhil diğer gruplara karşı güçlerini göstermek için kültürel varlıklara saldırılmasıdır (Brosché et al, 2017: 249).

Uluslararası hukuk, silahlı çatışmalarda kültürel mirasın korunmasını gerektirmektedir. Ancak bahsedilen örneklerdeki gibi durumlar, silahlı çatışma zamanlarında uluslararası hukukun kültürel mirasa yeterli koruma sağlayıp sağlamadığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Çalışmada, silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasında uygulanan uluslararası hukuk düzenlemelerinin, silahlı çatışmalarda kültürel varlıkların korunmasına özgü düzenlenen 1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesi temelinde incelenmesi ve bazı tespit ve yorumlarda bulunulması hedeflenmektedir.

2. SİLAHLI ÇATIŞMALARDA KÜLTÜREL MALLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI HUKUK DÜZENLEMELERİNE KISA BİR BAKIŞ

Kültürel malların korunmasında silahlı çatışmalar hukuku veya insancıl hukuk kurallarını düzenleyen 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri ilk uluslararası düzenlemelerdir. Bu sözleşmelerde kültürel malların tanımı yapılmamış; hangi varlıkların korunacağı sayılmıştır. 1899 Lahey Sözleşmelerinden II No'lu Kara Savaşlarına ilişkin Sözleşmenin (Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899) 27. ve 56. maddelerinde ibadet, sanat, bilim, eğitim ve hayır işleri için kullanılan binaların korunması gerektiği; bu amaçlarla kullanılan varlıklara zarar verilmemesi belirtilmiştir.

Söz konusu Sözleşmelerle kültürel malların savaş sırasında korunmasının kodifiye edilmesi yönünde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Ancak Sözleşmelerde kültürel mal tanımının yapılmaması ve taşınabilir kültürel mallar konusu ile Sözleşmelere aykırı hareketlerin soruşturulması konusunda bir hüküm bulunmaması gibi eksik yönler bulunmaktadır (Çokişler, 2019: 62-63).

1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde ise (Batur Yamaner vd.; Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949), 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinde olduğu gibi, kültürel malların korunması konusu özel olarak ele alınmamış; konu 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nde olduğu gibi, sivillerin korunması başlığı altında genel hatlarıyla ele alınmıştır. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde mevcut örf adet kuralları ve 1899 ve 1907 Sözleşmeleri tekrar edilmektedir (Çokişler, 2019: 67).

1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin kültürel malların korunması ile ilgili eksik kalan yönleri 1977 Ek Protokolleri ile giderilmeye çalışılmıştır. Uluslararası silahlı çatışmaları kapsayan Ek Protokol I ve uluslararası olmayan silahlı çatışmaları kapsayan Ek Protokol II olmak üzere iki protokolden oluşan 1977 Protokollerinin her ikisinde de koruma hükümleri birbirine benzer şekilde ele alınmıştır. Ek Protokol I'in 53. maddesi ve Ek Protokol II'nin 16. maddesi "*kültürel malların ve ibadet yerlerinin korunması*"nı düzenlemektedir (Batur Yamaner vd.; 215, 274).

Ek Protokollerin konuya getirdiği yenilik, ilk defa bir silahlı çatışmalar hukuku düzenlemesinde, hem uluslararası hem de uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda kültürel malların koruma altına alınmasıdır. Dolayısıyla, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokollerinin silahlı çatışmayla ilgili hükümleri göz önüne alındığında, ister devletlerarasında, ister devlet ve devlet dışı aktörler arasında veya ister devlet dışı aktörler arasında olsun, her silahlı çatışmaya uygulanabileceği iddia edilebilir (Qureshi , 2017: 76). 1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesi (bundan sonra kısaca 1954 Lahey Sözleşmesi olarak anılacaktır) ve Protokolleri de uluslararası olan ve olmayan çatışmaları kapsamakla birlikte, hem genel savaş hukuku düzenlemelerini içermesi, hem de örf adet hukuku sayılmaları nedeniyle önemlidir (Çokişler, 2019: 69; Özkerim Güner, 2022: 262).

1954 Lahey Sözleşmesi de dâhil olmak üzere bahsedilen uluslararası hukuk düzenlemeleri aynı zamanda savaş hukuku kuralları içerdiğinden, kültürel malların korunması rejimine aykırı hareket eden kişilerin savaş suçu veya insanlığa karşı suç kapsamında yargılanabilmesi mümkündür. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 2016 tarihli Ahmad Al Faqi Al Mahdi davasında ilk kez özel olarak kültürel varlıkların zarar görmesi nedeniyle yargılama yapılmıştır. Ahmad Al Faqi Al Mahdi Haziran ve Temmuz 2012'de Mali'nin Timbuktu kentindeki dini ve tarihi binalara yönelik saldırıları kasten yönetmeyi içeren savaş suçunun işbirlikçisi olarak suçlu bulunmuş ve 9 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (ICC-01/12-01/15-171; Yavuz ve Özar, 2017). Verilen cezanın yeterli olup olmadığı tartışılabilir olsa da bu yönde verilen kararların sayısının artması caydırıcılık bakımından bir nebze de olsa etkili olacaktır.

3. 1954 SİLAHLI ÇATIŞMALAR ESNASINDA KÜLTÜREL VARLIKLARIN KORUNMASI LAHEY SÖZLEŞMESİ

Savaş öncesi ve özellikle savaş durumunda kültürel varlıkların korunmasına ilişkin kapsamlı bir sözleşme taslağı hazırlama fikri, İtalyan hükümetinin girişimiyle, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) himayesinde yeniden canlandırılmıştır (Nahlik, 1976: 1077). UNESCO, barış ve silahlı çatışma zamanlarında uluslararası kültürel mirasın korunması için önemli çabalar harcayan öncü bir uluslararası örgüttür (Qureshi, 2017: 86). UNESCO'nun hazırlayıp öncülük ettiği, silahlı çatışma zamanlarında kültürel varlıkların korunmasının mihenk taşı sayılan ve bu konuda özel olarak ele alınan ilk uluslararası düzenleme "*1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesi*" (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention)dir (Qureshi, 2017: 71; von Schorlemer, 2004: 44; RG, 08.11.1965, S.12145. 1954 Lahey Sözleşmesi'nin Türkçe çevirisi için RG'de yayınlanan hali kullanılacaktır). 1954 Lahey Sözleşmesi, 7 Ağustos 1956'da yürürlüğe girmiştir. Temel ilkelerinden bazıları uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline gelmiştir (von Schorlemer, 2004: 44-45).

1954 Lahey Sözleşmesi'ne 193 devletten 129'su taraftır. Sözleşme'ye ek iki protokol bulunmaktadır. I. Protokol'e taraf devlet sayısı 107; II. Protokol'e taraf devlet sayısı 85'tir (1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two '1954 and 1999' Protocols Status of Ratification). I. Protokol, 1954 Lahey Sözleşmesi ile aynı zamanda kabul edilmiştir. 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan çatışmalar, özellikle eski Yugoslavya ve Körfez Savaşlarındaki tahrip ve yağma olayları, UNESCO'yu 1954 Lahey Sözleşmesi'ni gözden geçirmeye itmiştir. Bu doğrultuda Sözleşme'yi tamamlayacak yeni bir protokol hazırlanmıştır. II. Protokol (1999 Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) olarak adlandırılan, 29 Mart 1999 tarihinde imzalanarak 9 Mart 2004'te yürürlüğe giren Protokolde, daha etkin bir uygulama için gerekli bazı yeni ve ek tedbirler düzenlenmiştir.

3.1. Kültürel Malların Tanımı

1954 Sözleşmesi'nin 1. Maddesinde kültürel malların tanımı şu şekilde yapılmıştır;

- "a) Dinî veya lâik, mimari, tarihi anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibariyle tarihi veya artistik bir alâka arz eden yapı toplulukları, sanat eserleri, el yazmaları, kitap ve başkaca tarihi, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür mameleklerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar;*
- b) Gerçek ve başlıca görevi (a) fıkrasında zikredilen menkul kültür mallarını koruma veya teşhirden ibaret olan müze, büyük kitaplık, arşiv deposu gibi binalarla (a) fıkrasında açıklanan menkul kültür mallarının silahlı bir çatışma halinde korunmasına mahsus sığınaklar;*
- c) (a) ve (b) fıkralarında tarif edilen kültür mallarını büyükçe sayıda içine alan ve 'ant merkezleri' denilen merkezler."*

Kültürel malları taşınmaz mallarla sınırlayan 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinden ve 1949 Cenevre Sözleşmelerinden farklı olarak, 1954 Lahey Sözleşmesi taşınabilir malları da kültürel mal olarak kabul etmiş; böylece kültürel mal kapsamı genişlemiştir. 1954 Lahey Sözleşmesi yükümlülüklerinin yalnızca savaş zamanlarında değil, barış zamanlarında da uygulanması amaçlanmaktadır (1954 Sözleşmesi madde 3). Yine Sözleşme sadece uluslararası silahlı çatışmalarda değil, iç çatışmalarda da uygulanacaktır (1954 Sözleşmesi madde 19). Böylece kültürel malların koruma kapsamı büyük ölçüde genişletilmiştir.

3.2. Kültürel Malların Korunmasında Askeri Gereklilik İlkesi

1954 Lahey Sözleşmesi madde 4'e göre taraflar, *"gerek kendi ülkeleri üzerinde gerek diğer tarafların ülkelerinde bulunan kültür mallarıyla bunların korunma tesislerini ve civarlarındaki yerleri, silahlı bir çatışma halinde bu eserleri tahribe veya bozulmaya maruz bırakabilecek maksatlar için kullanılmaktan sakınmak ve bu mallara karşı her türlü düşmanca davranıştan kaçınmayı taahhüt ederler"*. Başka bir deyişle söz konusu Sözleşme taraflara, kültür mallarının silahlı bir çatışma halinde bir hedef olarak veya kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasını yasaklamaktadır. Ayrıca Sözleşme'ye taraf devletlerin yalnızca kendi toprakları içindeki kültürel varlıkları korumaları değil; aynı zamanda Sözleşmeye taraf olan diğer devletlerin toprakları içindeki kültürel varlık ve mirasa saygı göstermeleri gerekmektedir.

1954 Lahey Sözleşmesi ve Protokolleri silahlı çatışmalar sırasında kültürel malların korunması rejimini tamamlayan, konuya münhasır tek uluslararası antlaşma olsa da diğer insancıl hukuk sözleşmelerinde olduğu gibi burada da askeri gereklilik muafiyeti devam etmektedir. 1954 Lahey Sözleşmesi madde 4/2'de *"İşbu maddenin birinci fıkrasında açıklanan taahhütler, ancak askerî bir zaruretin kaçınılmaz hükmü altında ihlâl olunabilir..."* hükmü mevcuttur.

Askeri gereklilik (*military necessity*), askeri hedefe ulaşmak için kuvvet kullanılmasına izin vermektedir. Dolayısıyla kültürel varlıklar, askeri hedef olmaları durumunda Sözleşmelerde sağlanan korumadan yararlanamamaktadır. Başka bir deyişle kültürel varlıkların silahlı çatışmalar esnasında korunması hususunun mutlak bir koruma olmadığı ve askeri hedef haline gelmeleri durumunda koruma kapsamı dışında bırakıldıkları belirtilmektedir (Kuran ve Kahraman, 2017: 93). Bu hüküm Sözleşme'nin en zayıf noktalarından biridir (von Schorlemer, 2004: 49).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, kültürel mirasın kasıtlı olarak yok edilmesi tarih boyunca, özellikle savaş zamanlarında sık sık meydana gelmiştir. Bununla birlikte, kültürel mirasın yok edilmesi ve kaybedilmesi, askeri gereklilikler veya değerli nesnelere edinme hırsı nedeniyle haklı gösterilmektedir (Francioni and Lenzerini, 2003: 644).

Askeri gereklilik kavramıyla ilgili en büyük pratik sorun, 1954 Lahey Sözleşmesi ve diğer insancıl hukuk belgelerinin kavramı tanımlamamasıdır. Bu nedenle, kavramı somut bir olayda yorumlamak her bir taraf devlete kalmıştır. Böylece silahlı çatışma durumunda, bu tür bir hükmün yorumu değişebilir ve hatta suistimale yol açabilir (Chamberlain, 2003: 230).

İnsancıl hukuku ihlal ettiği iddia edilen tarafın, söz konusu ihlale yol açan eylemin askeri gereklilikler neticesinde gerçekleştirildiği ve dolayısıyla eylemin hukuka uygun olduğu iddiasında bulunması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla bu kadar merkezi önemi haiz askeri gereklilik ilkesinin, insancıl hukukta hangi durumlarda kullanılabileceğinin belirlenmesi gerekir (Güneysu, 2012: 101). Aksi takdirde bu ilke, tamamen ve iyi niyetle gözetilmediği takdirde, sadece sözde bir koruma sağlamaktan öteye gidemeyecektir (Güneysu, 2012: 104).

Kültürel varlığın askeri harekâta yaptığı etkin katkı ne olursa olsun, ona saldırmak, yalnızca o zamanın hüküm süren koşullarında tamamen veya kısmen imha edilmesi, ele geçirilmesi veya etkisiz hale getirilmesi kesin bir askeri avantaj sağlıyorsa yasal olacaktır. İzin verilen bir operasyonel hedefe ulaşmak için herhangi bir saldırı askeri olarak gerekli olmalıdır. Yani askeri gereklilik, durumla başa çıkmak için uygulanabilir hiçbir alternatif yöntem olmaması anlamına gelmektedir (O'Keefe, 2010: 351).

II. Protokol, askeri gereklilik doktrinini, bu kavramın bir kültürel varlığa saldırmak için hangi koşullar altında kullanılabileceğinin ana hatlarını çizerek sınırlamayı amaçlamaktadır. II. Protokol madde 6/a'ya göre askeri gerekliliğe başvurulabilmesi için; “*ya kültürel varlığın işlevi gereği askeri bir hedef haline getirilmiş olması ya da askeri bir avantaj elde etmek için uygun başka bir alternatifin olmaması*” gerekir.

II. Protokol'de “*askeri zorunluluk*” (*military necessity*) kavramı “*askeri hedef*” (*military objective*) kavramına bağlanmıştır. II. Protokol madde 1/f askeri hedef; “*doğası, konumu, amacı veya kullanımı itibarıyla askeri harekâta etkili bir katkı sağlayan ve o zamanın geçerli koşullarında tamamen veya kısmen imha edilmesi, ele geçirilmesi veya etkisiz hale getirilmesi kesin bir askeri avantaj sağlayan bir nesne anlamına gelir*” şeklinde tanımlanmıştır.

II. Protokol madde 6/c; zorunlu askeri gerekliliğe başvurma kararının, yalnızca bir tabur büyüklüğünde veya daha büyük bir kuvvete veya koşulların başka türlü izin vermediği durumlarda daha küçük bir kuvvete komuta eden bir subay tarafından alınacağını ifade etmektedir. Kıdemli subayların daha kıdemsiz subaylara göre objektif davranması beklendiğinden, bunun bir düzeyde tarafsızlık getirdiği ileri sürülmüştür. Ancak askeri avantaj istisnası göz önüne alındığında, bu tür nesnellik çok az koruma sağlayacaktır. Ayrıca daha kıdemsiz bir subayın hangi koşullarda bu tür kararlar alabileceğine dair herhangi bir rehberlik sağlanmamaktadır (Forrest, 2007: 214).

II. Protokol madde 6/d'de ise; (a) bendine göre alınan karara istinaden saldırı olması halinde, şartlar elverdiğince etkili bir ön uyarı verileceği düzenlenmiştir. Ancak etkili bir uyarının verilmesi durumu, silahlı çatışmalar sırasında kültürel varlıklara ve miras alanlarına zarar vermek için saldırgan tarafça istismar edilebilecek karışıklık ortamı yaratmak için kullanılmasına yol açabilecektir (Qureshi, 2017: 93). Eğer bu tür karmaşa ortamı yaratılması düşünülmüyorsa; askeri avantaj bir öncelik olduğundan ve ön uyarı bu avantajı azaltacağından, böyle bir ön uyarının yapılması muhtemelen söz konusu olmayacaktır (Forrest, 2007: 213-214).

Ne yazık ki, II. Protokol'ün 6. maddesinin, askeri gerekliliğin çıkarı ile kültürel varlığın korunması arasındaki dengeye askeri hedef, askeri avantaj gibi kavramlar sokarak askeri gereklilik istisnasına başvurmayı daha fazla meşrulaştırmaya hizmet ettiği söylenebilir (Forrest, 2007: 212).

3.3. Kültür Mallarının Korunması

1954 Lahey Sözleşmesi'nin II. Bölümü "*Özel Koruma*"ya ayrılmıştır. 1954 Lahey Sözleşmesi madde 8/1'e göre; "*Silahlı bir çatışma halinde menkul kültür mallarının muhafazasına mahsus sayısı mahdut bir kısım sığınak, anıt merkezleri ve büyük önem taşıyan başlıca gayrimenkul mallar özel koruma altına alınabilirler; ancak bunların: a) Büyük bir endüstri merkezinden ve bir hava alanı, bir radyo istasyonu, mülî müdafaa hizmetinde çalışan bir müessese, önemlice bir liman veya bir demiryolu istasyonu yahut büyük bir ulaştırma yolu gibi hassas bir nokta teşkil eden herhangi mühim bir askerî hedeften gereği kadar uzak bir mesafede bulunması; b) Askerî maksatlar uğrunda kullanılmaması şarttır*".

Bu özel koruma rejimi, kapsamının çok dar olması nedeniyle, özellikle de kültürel varlığın herhangi bir büyük sanayi merkezi veya askeri hedeften yeterli bir mesafede konumlandırılması gerektiği sınırlamasıyla eleştirilmektedir. 1954 Lahey Sözleşmesi madde 8/6'ya göre, kültür mallarının özel koruma altına alınabilmesi için "*özel koruma altında bulunan kültür malları milletlerarası sicili*"ne kaydedilmesi gerekmektedir. Genel koruma rejimi de bu düzenlemeden farklı değildir. Nitekim çok az sayıda taraf devlet özel koruma rejimi kapsamında herhangi bir kültür malını kaydettirmiştir (Forrest, 2007: 209).

1954 Lahey Sözleşmesi madde 9'a göre ise taraflar, "*milletlerarası sicile kaydedilmelerinden itibaren özel koruma altına alınan kültür mallarına karşı her türlü tecavüz hareketinden sakınmayı ve bu malların herhangi askerî maksatlarda kullanılmasından kaçınmak suretiyle bunların dokunulmazlığının teminini taahhüt ederler*". Dolayısıyla özel koruma altına alınan kültür mallarının dokunulmazlığı söz konusudur. Ancak çoğu devlet, özel koruma altındaki kültür mallarının silahlı bir çatışma durumunda kullanılmayacağını beyan etmekte isteksizdir (Nahlik, 1976: 1087).

1954 Lahey Sözleşmesi madde 6'da kültür mallarının, bunların teşhisini kolaylaştıracak açık işaretlerle belirtilebileceğine hükmedilmiştir. 1954 Lahey Sözleşmesi madde 10'da özel koruma altında olan kültür mallarının da belirtici bir işaretle teşhis edileceği düzenlenmiştir. Bu işaret 16. maddede belirtilen uç tarafı sivri, çaprazlama çivit mavisî- beyaz bir armadan ibarettir (köşelerinden biri, armanın uç tarafına tatbik edilmiş çivit mavisî bir kare ile bunun üst tarafına resmedilmiş yine çivit mavisî bir üçgenden mürekkep bir arma; kare ile üçgen her iki yanda birer beyaz üçgen meydana getirirler).

Bununla birlikte, bu sistem suiistimallere sebebiyet verebilmektedir ve kültürel varlıkların bu şekilde işaretlenmesinin, savaşan tarafların hasmı için değerli olan kültürel malları daha kolay tespit etmelerine ve hedeflemelerine olanak sağlaması ironik bir gerçektir. Örneğin, Hırvatistan, o zamanki Yugoslav Halk Ordusu arasındaki çatışma beklentisiyle, 1991'de taşınmaz kültürel mirasının çoğunu mavi kalkanla işaretlemiştir. Savaşın ardından Hırvatistan, Yugoslav güçlerinin UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'nde yer alan eski Dubrovnik kenti de dâhil olmak üzere işaretli nesnelere kasten hedef aldığını bildirmiştir. Sonuç olarak, birçok devlet o zamandan beri gelecekteki silahlı çatışmalarda aynı sonuçlara maruz kalma korkusuyla sembolü kullanmakta isteksiz hale gelmiştir (Milligan, 2008: 99-100).

1954 Lahey Sözleşmesi madde 12'de; özel koruma altına alınan kültür mallarının gerek ülke içinde gerekse başka ülkeye nakliyatının, ilgili taraf devletin isteği üzerine, Sözleşme Tüzüğü'nde açıklanan şartlar içinde özel koruma altında yapılacağı düzenlenmiştir. Kültür mallarının taşınması, resim, tablo, heykel vb. tüm taşınır kültür mallarının korunmasının en etkili yollarından biridir. Ancak bu seçeneğin taşınmaz yapıları koruyamayacağına şüphe yoktur. Kültürel malların çatışma bölgelerinden uzağa taşınması, kültürel malları saldırılara maruz kalmaktan koruyacaktır.

Bu yöntem, kültürel varlıkları bombardıman bölgesinden ve hava saldırısı bölgesinden uzak tutacak ve onları güvende tutabilecektir. Bu tür kültürel malları taşıyan tüm araçlar, ayırt edici amblemlerle korunmaktadır ve dolayısıyla askeri operasyonların hedefi değildir (Upadhyay and Mahak, 2020: 399).

II. Protokol'de "özel" (*special*) yerine "gelişmiş" (*enhanced*) terimiyle belirtildiği gibi yeni bir koruma sistemi getirilmiştir. 1954 Lahey Sözleşmesi kapsamındaki özel koruma sistemi yukarıda bahsedildiği üzere, taşınır kültürel varlıklar, anıtlar içeren merkezler ve yüksek öneme sahip diğer taşınmaz kültürel varlıklar için sınırlı sayıda sığınacağın korunmasını amaçlamaktadır. Ancak 1954 Lahey Sözleşmesi'nin özel koruma sistemi beklenen büyük bir etki oluşturamamıştır. Bu durumun sınırlı başarısının sebeplerinden biri özel koruma başvurusunda bulunmanın içerdiği çok katı süreçtir (von Schorlemer, 2004: 55).

Gelişmiş koruma yoluyla getirilen değişikliklerin amacı, özel koruma sisteminin eksikliklerini ortadan kaldırmak ve devletleri, kültür varlıklarının gelişmiş koruma kapsamına alınması için başvuruda bulunmaya teşvik etmektir. II. Protokol, taraf devletlerin Sözleşme kapsamında engel olarak gördükleri koşulları kaldırarak daha fazla sayıda kültürel malın listelenmesini amaçlamaktadır (Srinivas, 2005: 261).

II. Protokol'de, artık bir listeye girdiği andan itibaren tüm kültürel varlıklara gelişmiş koruma sağlanmaktadır Yeni başvuru prosedürü orijinalinden daha esnek ve şeffaftır. Başvuruların hızlı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş koruma kültür mallarının silahlı çatışmalarda korunmasını garanti etmemektedir ve genel korumanın öneminin azalması gibi bir risk vardır (Van der Auwera, 2013: 183).

II. Protokol madde 10'a göre kültür mallarının gelişmiş korumaya sahip olabilmesi için yerine getirmesi gereken üç koşul vardır: "*İnsanlık için önemli bir kültürel miras olmalıdır; hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yasal ve idari tedbirlerle tanınmalı ve korunmalıdır; askeri amaçlarla veya askeri bölgeleri korumak için kullanılmamalıdır ve kültür malları üzerinde kontrole sahip olan tarafça bu şekilde kullanılmayacağına dair bir beyanda bulunulmalıdır*".

Söz konusu maddeye göre gelişmiş koruma rejimi kapsamında korunmak üzere kültürel mallar yalnızca insanlık için büyük kültürel öneme sahip olmamalı ayrıca hâlihazırda yeterli ulusal yasal ve idari önlemlerle korunmalı ve askeri amaçlar için veya askeri bölgeleri korumak için kullanılmamalıdır. Aslında gelişmiş koruma rejimi için de aranan bu şartların sağlanmasının da yine oldukça sınırlı sayıda kültür malları açısından geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

II. Protokol madde 11'e göre, gelişmiş koruma talep etme hakkı, kültürel varlık üzerinde yargı yetkisine veya kontrolüne sahip olan tarafa verilmiştir. İlgili uzmanlığa sahip diğer taraflar ve sivil toplum kuruluşları da Komite'ye (II. Protokol madde 24) belirli kültürel varlıkların gelişmiş koruma altına alınmasını tavsiye edebilir. Bu gibi durumlarda Komite, bir taraf devleti bu tür kültürel malların listeye dâhil edilmesini talep etmeye davet edebilir.

3.4. UNESCO'nun 1954 Lahey Sözleşmesi'ndeki Rolü

1954 Lahey Sözleşmesi madde 23'de UNESCO'nun yardımı düzenlenmiştir. Buna göre; "*taraflar, kendi kültür mallarının korunmasını teşkilâtlandırmak veya işbu Sözleşme ve Tüzüğü'nün tatbikatından doğacak herhangi başka bir meseleyi halletmek üzere UNESCO'dan teknik yardım talep edebilirler. UNESCO, programının ve imkânlarının çerçevesi içinde bu yardımı yapar. UNESCO bu konuda taraflara kendiliğinden tekliflerde bulunmak yetkisine sahiptir*".

UNESCO'nun teknik yardımlarının çeşitli şekillerde olduğu görülmektedir. En yaygın olan teknik yardımlar arasında; ulusal komitelerin kurulması için taraf devletlere sağlanan yardım, ayırt edici amblemlerin korunan kültürel mallara yapılandırılması, korunan kültürel malların kayıtlarının derlenmesi, sığınakların ve diğer teknik koruma biçimlerinin inşası, koruyucu ambalajın hazırlanması, yangına veya bombardımanın etkilerine karşı koruma, herhangi bir sorunla ilgili olarak taraflara tavsiye verilmesi vardır (Mrljic, 2009: 790-791).

Örneğin, Türkiye’de kurulan “UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi” aktif bir şekilde çalışmaktadır. Komite, silahlı çatışmalarda kültürel varlıklara ilişkin yakın veya gelecekteki tehditleri şu şekilde belirlemiştir:

“-Kültür mirasının korunmasına yönelik kanunların uygulanmasına ilişkin sorunlar ve özellikle çatışma durumunda kültür mirasının korunmasına ilişkin alınan uluslararası kararların devletlerin yasal mevzuatlarının bir parçası olmaması nedeniyle bağlayıcı olmaması,

- Nüfusun büyük bir bölümünün savaş sırasında güvenlik nedeniyle ülke dışına çıkması nedeniyle tarihi alanların boşalması ve geri dönüşte de özgün kullanıcılarının aynı bölgelere geri dönememe riski,

- Savaş sırasında ve hemen sonrasında koruma konusunda çalışan kurumların yaşadığı/yaşayacağı işlerlik sorununa bağlı olarak oluşan boşlukta plansız yerleşimin miras alanlarını tehdit etmesi,

- Ekonomik kriz, tasarruf tedbirleri nedeniyle kültür mirasının korunmasına yönelik bütçede kısıtlamalara gidilmesi; kısıtlı bütçenin kullanımında ise, derecelendirme ve öncelik belirleme sorunu yaşanması,

- Göç, ölüm gibi nedenler ile kültür mirasının korunması konusunda çalışan yerel uzmanların sayısının azalması,

- Korumada kullanılacak teknolojik malzeme ve ekipmanın pahalılığı ve uzman uygulayıcı sayısının yetersizliği” (Unesco Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi Çatışma Nedeniyle Tehlike Altında Bulunan Dünya Miras Alanları Alt Çalışma Grubu Raporu)”.

UNESCO, görevlerini yerine getirirken yaptırımlar belirleme olanaklarına da sahiptir. Francioni ve Lenzerini, UNESCO’nun başlatabileceği üç tür yaptırımdan söz etmektedir (Francioni and Lenzerini, 2003: 639-642). Bunlar; Birleşmiş Milletler’in talebi üzerine Birleşmiş Milletler üyeliği hak ve imtiyazlarını kullanmaktan daha önce askıya alınan bir üyenin UNESCO üyeliği hak ve imtiyazlarının da askıya alınması (UNESCO Tüzüğü, Madde 2/4); bir üyenin UNESCO üyeliğini otomatik olarak sonlandıran Birleşmiş Milletler’den ihraç edilmesi (UNESCO Tüzüğü, Madde 2/5) ve UNESCO Genel Konferansında oy hakkının askıya alınmasıdır (UNESCO Tüzüğü, Madde 4/8-b).

II. Protokol madde 24’te, dünyanın farklı bölgelerini ve kültürlerini temsil eden 12 üyeden oluşan “Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarını Koruma Komitesi” kurulmuştur. II. Protokol madde 27’ye göre Komite, Protokol’ün uygulanmasını teşvik etme, izleme ve denetleme ve gelişmiş koruma altındaki kültürel varlıklar için uluslararası yardım taleplerini değerlendirme görevine sahiptir.

II. Protokol madde 37’ye göre taraf devletler, 1954 Lahey Sözleşmesi ve Protokollerinin uygulanmasını değerlendirmek için her dört yılda bir Komite’ye bir rapor sunmak zorundadır. Ancak sunulan raporların sayısının taraf devlet sayısına oranla oldukça düşük olduğu görülmektedir (Mrljic, 2009: 792). Bu raporlara dayanarak, UNESCO beş farklı dilde uygulama derecesi hakkında bir derleme raporu yayınlamaktadır. Bu raporlar uygulama stratejileri açısından diğer devletlere ilham verebilecekleri için değerlidir (Van der Auwera’ 2013: 185).

II. Protokol madde 28’e göre de Komiteye, belgeleri ve toplantı gündemlerini hazırlayacak ve kararlarının uygulanmasından sorumlu olacak olan UNESCO Sekreterliği yardımcı olacaktır. II. Protokol madde 29’da da silahlı çatışma dönemlerinde veya çatışmaların sona ermesinden hemen sonra iyileşme dönemlerinde kültürel varlığın korunması için alınacak acil, geçici veya diğer önlemlerle ilgili olarak mali veya diğer yardım sağlanması amacıyla “Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarını Koruma Fonu” kurulmuştur.

1954 Lahey Sözleşmesi madde 19/3'e göre UNESCO, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumunda da çatışmanın taraflarına hizmetlerini sunabilir. Bu madde UNESCO'nun uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumunda da kültürel varlığın korunmasında aktif bir rol oynamasını sağlamaktadır (Mrljic, 2009: 790).

3.5. Cezai Sorumluluk ve Yargı Yetkisi

II. Protokol, Protokol'ün ciddi ihlalleri halinde yargı yetkisi tesis edilmesini ve bunların kovuşturulmasını sağlayan düzenlemeler içermektedir. II. Protokol'ün 15/1. maddesi, aşağıdaki eylemlerden herhangi birinin ihlalini "*ciddi bir ihlal*" olarak tanımlamaktadır:

- (a) gelişmiş koruma altındaki kültürel varlığı saldırı nesnesi haline getirmek;
- (b) gelişmiş koruma altındaki kültürel varlığı veya yakın çevresini askeri eylemi desteklemek için kullanmak;
- (c) Sözleşme veya Protokol kapsamında korunan kültürel varlıkların kapsamlı bir şekilde yok edilmesi veya tahsis edilmesi;
- (d) Sözleşme ve Protokol kapsamında korunan kültürel varlığın saldırı nesnesi haline getirilmesi;
- (e) Sözleşme kapsamında korunan kültürel varlıkların çalınması, yağmalanması veya kötüye kullanılması veya bunlara yönelik vandalizm eylemleri."

Bu kategorilerden ilk ikisi, gelişmiş koruma kapsamındaki kültürel mallarla ilgilidir. Gelişmiş koruma kapsamındaki kültürel mallara yalnızca saldırmakla kalmayıp, askeri eylemleri desteklemek amacıyla kullanmak da evrensel yargı kapsamında yargılanmayı gerektiren ciddi bir ihlal olarak değerlendirilmektedir. Nitekim her taraf devlet bu eylemleri işleyen kişi veya kişileri yargılama yetkisine sahiptir. Genel ve özel koruma hükümlerinin ihlaline karışanların kovuşturulması için tek bir mekanizma sağlayan 1954 Sözleşmesi'nin aksine, II. Protokol, gelişmiş koruma ile ilgili hükümlerin ihlalini ciddi ihlaller kategorisine yerleştirmektedir.

1954 Lahey Sözleşmesi madde 28'de tarafların, "*işbu Sözleşmeyi ihlâl eden veya bu yolda bir emir veren kimsenin, hangi milletten olursa olsun, araştırılarak ceza hukuk veya disiplin cezalarına çarptırılabilmesi için kendi ceza hukuku sistemleri çerçevesi içinde gereken bütün tedbirler almayı taahhüt ettikleri*" düzenlemiştir. II. Protokol madde 15/2'de, bu hükme ek olarak, tarafların bunu yaparken, bireysel cezai sorumluluğu, fiili doğrudan işleyenler dışındaki kişileri de kapsayacak şekilde genişleten kurallar da dâhil olmak üzere genel hukuk ilkelerine ve uluslararası hukuka uyacakları belirtilmektedir.

II. Protokol'ün 16. maddesine göre de taraf devletler, kendi ülkesinde 15. maddede belirtilen bir suç işlendiğinde veya bu suç vatandaşları tarafından işlendiğinde veya suçu işleyen zanlının kendi ülkesinde bulunması halinde yargı yetkisini tesis etmekle yükümlüdür.

Tüm insanlık için büyük önem taşıyan kültürel mirasın korunması ve bunlara saygı gösterilmesiyle ilgili bu yükümlülükler, genel uluslararası hukuk kapsamında "*erga omnes*" nitelikli uyulması gerekli kurallar olarak algılanmaktadır. Buna göre, ihlalleri, doğrudan zarar görenler dışındaki devletler de dâhil olmak üzere herhangi bir devlet tarafından da bu yükümlülükler yerine getirilebilecektir. Her devlet, tüm uluslararası toplumun çıkarları doğrultusunda bu suçları işleyen devletin sorumluluğuna başvurma yetkisine sahip olacaktır. Ancak uluslararası uygulamada henüz böyle bir durumla ilgili bir örnek bulunmamaktadır (Jakubowski, 2015: 168).

II. Protokol madde 17'de kovuşturma aşaması düzenlenmiştir. Buna göre; "*15. maddenin 1(a) ila 1(c) bentlerinde belirtilen bir suçu işlediği iddia edilen kişinin ülkesinde bulunduğu taraf, bu kişiyi iade etmezse, istisnasız olarak ve gecikmeksizin, dava yetkilisine kovuşturma amacıyla, kendi iç hukukuna veya varsa uluslararası hukukun ilgili kurallarına uygun olarak kovuşturma yapacaktır. Sözleşme veya bu Protokol ile bağlantılı olarak kovuşturma yürütülen herhangi bir kişiye, iç hukuka ve uluslararası hukuka uygun olarak adil muamele ve adil yargılanma garantisi edilecektir. Yargılamanın tüm aşamalarında ve hiçbir durumda bu kişiye uluslararası hukukun sağladığından daha az elverişli garantiler sağlanmayacaktır*".

Görüldüğü üzere II. Protokol'de söz konusu suçları işleyen kişilerin yargılanması süreci de adil yargılanma hakkına ve uluslararası hukukun sağladığı haklardan daha azının sağlanmamasına uygun olarak düzenlenmiştir. Ancak bu hüküm, taraf devletlerin ihlal edenleri yalnızca olağan ceza yargısına göre kovuşturmasını talep ettiğinden herhangi bir özel yükümlülük getirmemektedir. Söz konusu hükümde, genel ve özel korumalar açısından da herhangi bir ayırım yapılmamakta olup, olağan yargı yetkisi her iki durum için de geçerli kılınmaktadır. Bu nedenle, ilgili yükümlülüklerin ihlali için kovuşturma sistemi aynı kalmakta ve bu da her iki kültürel mal kategorisine benzer şekilde muamele edilmesiyle sonuçlanmaktadır (Srinivas, 2005: 258).

II. Protokol, kültürel malların korunmasına ilişkin ihlallerin tanımlanmasında evrensel yargı yetkisini uygulamayı başarsa da, hükümlerini ihlal edenlerin kovuşturulmasına ilişkin prosedürleri tanımlamamaktadır. Ne 1954 Lahey Sözleşmesi'nde ne de Protokollerinde söz konusu ihlalleri durdurmak veya kovuşturmak için bir yöntem veya kılavuz sağlayabilecek bir düzenleme bulunmamaktadır. Kültür varlıklarının korunmasına yönelik yalnızca genel tavsiyelerde bulunulmakta; hükümlerini ihlal edenler için herhangi bir özel ceza veya ceza aracı belirlememektedir (Qureshi, 2017: 90-91).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her ne kadar eksik veya zayıf yönleri bulunsun da 1954 Lahey Sözleşmesi ve Protokolleri kültürel malların korunmasına özgü düzenlenen ve devletlerin bu yöndeki niyetlerini göstermesi bakımından uluslararası hukukta oldukça önemli gelişmelerden olmuştur. Kültürel mallara zarar verilmesinin bir savaş suçu oluşturması ve bu bağlamda verilen Al Mahdi kararı önemli bir örnek oluşturmaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kültürel varlıkların korunmasında savaş suçu olarak kabul edilen davranışlar bakımından daha etkin rol oynaması bu suçların işlenmesi bakımından caydırıcılık oluşturacaktır. Ancak verilen cezaların işlenen suçla orantılı olarak etkinliği olması adına daha ağır olması gerektiği kanaatindeyiz.

Çatışma bölgeleri ve bu bölgelere komşu devletlerde kültür mirasının korunması konusunda farkındalık eğitimi çalışmalarının gerçekleştirilmesi de önemlidir. Kültür mallarının korunmasına yönelik acil müdahale eylem planının yapılması; acil müdahale ekiplerinin kurulması ve bu ekiplere uluslararası uzman desteği verilmesi de kültür mallarının silahlı çatışmalarda korunmasında etkili olacaktır.

Kültür mallarının insanlığın kültürel mirası olarak tüm insanlığa ait olduğu ve bu nedenle insanlığın kültürel mirasına sahip çıkmak için çaba sarf etmenin herkesin sorumluluğu olduğu ortadadır. Söz konusu durum, kültürel mirasın uluslararası korunması anlamına gelir. Bu tür bir koruma ancak tüm devletlerin 1954 Lahey Sözleşmesi hükümlerine uygun olarak önerilen korumaları ulusal düzeyde uygulamaları ve ayrıca uluslararası düzeyde iş birliği yapmaları durumunda etkili olacaktır.

Uluslararası hukuk gelişmekte olan dinamik bir hukuk dalıdır. Kültürel malların korunması konusunda çok gelişmiş hukuk kuralları koyulsa, sayısız düzenlemeler de yapılırsa bu düzenlemelere ve kurallara taraf olacak ve uyacak olan devletlerdir. İşbu noktada devletler büyük bir rol oynamaktadırlar. Uluslararası hukukta, ulusal hukuk kurallarında olduğu gibi kuralların uygulanmasını sağlayacak ve bu kurallara uyulmadığında yaptırım uygulayacak üst bir mekanizma bulunmamaktadır. Başka bir deyişle uluslararası kolluk kuvvetleri gibi bir kurum yoktur. Bu noktada uluslararası toplumun silahsızlanma, barışın korunması, çevrenin korunması, insancıl hukuk kuralları, insan hakları kuralları gibi pek çok noktada bilinçlenmesi ve bu doğrultuda adımlar atması büyük öneme sahiptir.

Kültür varlıklarının korunması sadece devletleri değil, kültürel malların korunmasına yönelik hak ve yükümlülükler sahip olan gerçek kişileri de ilgilendirmektedir. Devletler tüzel kişiliğe sahip olduğundan devletin gerçekleştireceği eylem veya davranışlar devlet adına gerçek kişiler tarafından yapılacaktır. Dolayısıyla kültür mallarının korunmasını sağlamak da gerçek kişilere düşmektedir. Bu bağlamda kültürel mirasın korunmasında bireyler ve gruplar da etkin bir rol oynamaktadır.

Kültürel malların korunması devletlerin yanı sıra bireyler ve çeşitli gruplar arasında koordinasyon sağlanarak ortak bir çaba gerektirmektedir.

II. Protokol'e taraf olan devletlerin sayısı neredeyse 1954 Lahey Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin sayısının yarısı kadardır. Kültürel varlıkların daha etkin korunabilmesi adına II. Protokol'e taraf olan devletlerin sayısının artması gerekmektedir. Böylelikle devletlerin kültürel malların korunması için daha istekli olduğu anlaşılabacaktır. Nitekim örneğin devletlerin, II. Protokolü kabul etmemeleri yargı yetkisi tesis etme yükümlülüklerinin olmaması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla kültürel malların silahlı çatışmalarda korunması, 1954 Lahey Sözleşmesi ve Protokollerinin yaygın bir şekilde kabul edilmesi ve uygulanması durumunda etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols Status of Ratification, https://en.unesco.org/sites/default/files/updated_list_of_state_members_-_electoral-group-en-final-2022.pdf (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

1999 Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 26 Mart 1999, <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001306/130696eo.pdf> (Erişim Tarihi 28.03.2023).

Milligan, A. (2008). "Targeting Cultural Property: The Role of International Law", *Journal of Public & International Affairs*, 19, 91-106.

Chamberlain, K. (2003). "The Protection of Cultural Property in Armed Conflict", *Art Antiquity and Law*, 8(3), 209-240.

Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/constitution> (Erişim Tarihi: 16.03.2023).

Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899, <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/150-IHL-10-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention, https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf (Erişim Tarihi: 09.03.2023).

Çokışler, E. (2019). "Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(61), 55-74.

Forrest, C. J. (2007). "The Doctrine of Military Necessity and the Protection of Cultural Property During Armed Conflicts", *California Western International Law Journal*, 37(2), 177-220.

Francesco, F. and Federico, L. (2003). "The Destruction of the Buddhas of Bamiyan and International Law", *European Journal of International Law*, 14(4), 619-651.

Güneysu, G. (2012). "Askeri Gereklik İlkesi Ve Uluslararası İnsancıl Hukuk", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 93-108.

Yavuz, H.A ve Özar, S. (2017). "Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Al Mahdi Kararı (Bir Savaş Suçu Olarak Kültürel Miras Niteliğindeki Eserlere Yönelik Saldırı)", *Küresel Bakış*, 7(22).

Jakubowski, A. (2015). "State Responsibility and the International Protection of Cultural Heritage in Armed Conflicts", *Santander Art and Culture Law Review (SAACLR)*, 2, 147-174.

Brosché, J. et all. (2017). "Heritage Under Attack: Motives for Targeting Cultural Property During Armed Conflict", *International Journal of Heritage Studies*, 23(3), 248-260.

Kuran, S. ve Kahraman T. (2017). "Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması Hukuki Rejiminde Bir İstisna Olarak Askeri Gereklik: Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 89-157.

Batur Yamaner, M. et all, 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Mrljic, R. (2009). "Unesco and the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict", Zbornik Pravnog Fakulteta Zagrebu, 59(4), 785-822.

Nahlik, S. E. (1976). "International Law and the Protection of Cultural Property in Armed Conflicts", Hastings Law Journal, 27(5), 1069-1088.

Özkerim Güner, N. (2022). "Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması", YÜHFD, 19, 255-282.

O'Keefe, R. (2010). "Protection of Cultural Property under International Criminal Law", Melbourne Journal of International Law, 11(2), 339-392.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

Qureshi, W. A. (2017). "The Protection of Cultural Heritage by International Law in Armed Conflict", Loyola University Chicago International Law Review, 15(1), 63-100.

Resmi Gazete, 1954 Silahlı Çatışmalar Esnasında Kültürel Varlıkların Korunması Lahey Sözleşmesi, RG, 08.11.1965, S.12145.

Schorlemer, S. (2004). "Legal Changes in the Regime of the Protection of Cultural Property in Armed Conflict", Art Antiquity and Law, 9(1), 43-77.

Srinivas, B. (2005). "Special and Enhanced Protection of Cultural Property During Armed Conflicts", ISIL Year Book of International Humanitarian and Refugee Law, 5, 249-261.

The Case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Judgment and Sentence, ICC-01/12-01/15-171, 27 September 2016, <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi> (Erişim Tarihi: 09.03.2023).

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi Çatışma Nedeniyle Tehlike Altında Bulunan Dünya Miras Alanları Alt Çalışma Grubu Raporu, <https://unesco.org.tr/Home/Page/162?slug=%C3%87at%C4%B1%C5%9Fma-Nedeniyle-Tehlike-Alt%C4%B1nda-Bulunan-D%C3%BCnya-Miras-Alanlar%C4%B1-Alt-%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma-Grubu-Raporu-> (Erişim Tarihi: 29.03.2023).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, <https://www.unesco.org> (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

Upadhyay, N. K. and Rathee, M. (2020). "Protection of Cultural Property under International Humanitarian Law: Emerging Trends", Brazilian Journal of International Law, 17(3), 390-411.

Van der Auwera, S. (2013). "International Law and the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Actual Problems and Challenges", Journal of Arts Management, Law and Society, 43(4), 175-190.